

กฎหมายโบราณอีสานในสยาม : การปกครองท้องถิ่นสาเกตุนคร พ.ศ. 2397 – 2414

Northeast ancient law : Local government of Saket Nakorn 1854-1871

อำนาจ พรหมกัลป์ (Amnad Promkul)* ดร.ศิวัช ศรีโกกลางกุล (Dr.Siwach Sripokangkul)**

บทคัดย่อ

การศึกษากฎหมายโบราณอีสาน ในระหว่างปีพุทธศักราช 2397 -2414 มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงบริบทของการปกครองท้องถิ่นในพื้นที่อาณาจักรสาเกตุนครแต่เดิม ซึ่งบทความนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาถึง 1) รูปแบบการปกครองท้องถิ่น และ 2) ศึกษาถึงวิธีการปกครองท้องถิ่นอีสาน ทั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยวิธีการศึกษาเชิงเอกสารเป็นหลัก ขณะที่ผลการศึกษาพบว่า การปกครองสังคมอีสานในอดีตมักจะอ้างอิงในหลักของพระพุทธศาสนา กฎหมายมักจะมีการบัญญัติให้บุคคลในสังคมเคารพต่อพระพุทธศาสนาอย่างสูงสุด ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการปกครองท้องถิ่นในขณะนั้น กฎหมายโบราณมีน้อยมาตราและจัดเรียงไว้ไม่เป็นหมวดหมู่ แต่เป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า สังคมในสมัยก่อนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สังคมไม่สลับซับซ้อนมากนัก เนื้อหากฎหมายจึงบัญญัติเฉพาะเท่าที่จะเป็น อาทิเช่น ประเด็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา การเคารพชนชั้นผู้ปกครอง ประเด็นผู้สาว ประเด็นสัตว์เหยียบย่ำพืชผล การทะเลาะวิวาท การลักขโมย และเรื่องหนี้ ซึ่งทั้งหมดมักจะอิงตามหลักของศีลห้า สังคมอีสานในยุคโบราณนอกจากจะมีกฎหมายเป็นสิ่งที่ควบคุมทางสังคมแล้ว ชาวอีสานยังได้ยึดเอา ฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งฮีตสิบสองหมายถึงจารีตประเพณีที่ประชาชนต้องร่วมกิจกรรมทำบุญในแต่ละเดือนตลอดทั้งปี และคองสิบสี่ คือ แนวทางสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองและประชาชนทั่วไปพึงปฏิบัติ 14 ประการ ทั้งสองประการนี้เป็นรูปแบบและวิธีการการปกครองท้องถิ่นในสังคมสมัยนั้น

ABSTRACT

The study of E-san Customary Laws between 1854-1871 aimed to consider the context of local government in ancient Saket Nakorn. This paper objective tried to interpret 1) the local government form and 2) local government method under these laws. Documentary research is mainly used in this paper. The author argues that the ancient E-san government deeply related to Buddhism and these laws regulated that all people had to respect for Buddhism for being easy to govern. Even though these ancient laws contained only few chapters and were not orderly grouped, but they reflected simple ways of life and less complicated of the old time Thai society. The contents of law contained only the essential agenda such as nourished of Buddhism, the worshipping upon elite class, adultery, animals destroy

*นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กลุ่มวิจัยการบริหารกิจการท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

the crops, brawl, stealing, and debt. All these agenda were based on the five precepts. In ancient E-sarn, the practice of “Heed Sip-Song Kong Sip-See” was also employed for social control along with the law. E-sarn people also based their social collective practice under the principle of “Heed Sip-Song Kong Sip-See.” Heed Sip-Song refers to mores where the people participated in merit making collectively in each month for a whole year. Kong Sip-See refers to fourteen guidelines for the govern party and citizen to hold as a model and approaches for local administration practices in the society during that period of time.

คำสำคัญ: กฎหมายโบราณอีสาน การปกครองท้องถิ่น รูปแบบและวิธีการปกครองท้องถิ่น สากะตุนคร

Keywords: Ancient E-san Laws Local Government Local Government Form and Method Saket Nakorn

บทนำ

ตั้งแต่อดีตมา สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการปกครองท้องถิ่น เป็นกฎเกณฑ์หรือแม่แบบให้สมาชิกในสังคมร่วมกันยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อมิให้เกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างสมาชิกในสังคมนั้นๆ และจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ผู้ใดกระทำความผิดหรือกระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ผู้มีอำนาจก็จะลงโทษเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างกับบุคคลอื่น สิ่งนี้คือ “กฎหมาย” และกฎหมายเป็นเครื่องมือช่วยให้ทุกคนมีความเท่าเทียมกันด้วย (อรรถ, 2529)

ในยุคโบราณ สังคมอีสานใช้จารีตประเพณีเป็นเครื่องมือในการรักษาคุณค่าของสังคมขณะนั้นเอาไว้ แต่ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น ปัญหาต่างๆก็เพิ่มมากขึ้น ความคิดต่างๆก็หลากหลายมากขึ้น จนผู้ปกครองต้องตรากฎหมายออกใช้เพื่อให้ผู้ปกครองตัดสินข้อพิพาทด้วยมาตรฐานเดียวกันในความคิดอย่างเดียวกัน เพื่อจะได้รักษาความยุติธรรมของสังคมเอาไว้ได้ (สุวิทย์, 2549)

กฎหมายโบราณอีสานไม่ค่อยปรากฏว่ามีผู้ใดศึกษามากนักเนื่องจากปัญหาพื้นฐานคือ ไม่สามารถหาหลักฐานประเภทนี้เพิ่มเติมได้ ดังที่ปรากฏว่ามีผู้กล่าวถึงกฎหมายภาคอีสานเป็นครั้งแรกตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2449 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานกฎหมายอีสานให้กับหอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2449 ซึ่งเป็นฉบับแรกที่ได้ตีพิมพ์ในอีก 33 ปีถัดมาคือพุทธศักราช 2482 และกฎหมายโบราณอีสาน จึงได้รับกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในปีพุทธศักราช 2525 โดย นายจรรุบุตร เรืองสุวรรณ ในการสัมมนาทางวิชาการที่วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ จะเห็นว่าระยะเวลากว่า 76 ปี (2449-2525) วงการอีสานศึกษาแทบไม่ได้พัฒนาอะไรเลย (อรรถ, 2529) จนกระทั่งในปีพุทธศักราช 2525 นี้เอง อรรถ นันทจักร์ ในนามกลุ่มผู้สนใจกฎหมายโบราณอีสาน จึงได้ออกแบบสำรวจเอกสารโบราณในเขต 5 จังหวัด คือ อุบลราชธานี มุกดาหาร นครพนม ร้อยเอ็ด และหนองคาย ปรากฏว่ามีการพบกฎหมายโบราณอีสาน อีก 6 ฉบับ คือกฎหมายหนองบัวลำภู กฎหมายอีสาน ฉบับนายบาน โพธิ์ไทร กฎหมายโคสาราชผูก 12 กฎหมายลักษณะบ่าวสาว (หลักคำ) กฎหมายอีสานฉบับสมุทรคำ และกฎหมายหลักคำคลองเมือง ว่าด้วยฮีด 12 คลอง 24

จนกระทั่ง ปีพุทธศักราช 2548 ได้มีการค้นพบกฎหมายโบราณอีสานอีกจำนวน 2 ฉบับ ฉบับแรก ชื่อว่า กฎหมายโบราณสาเกตุนคร พบที่วัดพรหมประสิทธิ์ บ้านหนองอุ่ม ตำบลนาสีนวล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีลักษณะเป็นใบลานยาว จำนวน 14 ลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน สันญา วุฒิสาร ได้นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทย สอบทานโดย ปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และอีกฉบับหนึ่งซึ่งอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นผู้ค้นพบเช่นเดียวกันไม่ปรากฏชื่อกฎหมาย เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงขอตั้งชื่อตามสถานที่พบคือวัดดาวดิ่งส์ อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้ชื่อว่า “กฎหมายโบราณอีสาน ฉบับวัดดาวดิ่งส์” ลานมีลักษณะใบลานยาว จำนวน 18 ลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน สันญา วุฒิสาร เป็นผู้ปริวรรตเป็นอักษรไทย สอบทานโดย สมัย วรรณอุดร ซึ่งปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ได้กรุณาอุปถัมภ์ฉบับปริวรรตเพื่อการศึกษาในครั้งนี้

ในปัจจุบัน อดีตของอีสานยังมีเสน่ห์ และชวนให้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างหาที่สิ้นสุดไม่ได้ และหนึ่งในจำนวนหลายๆเรื่องราวที่ควรค่าแก่การศึกษาไม่น้อยก็คือเรื่องกฎหมาย ซึ่งมีการจดบันทึกในเอกสารประเภทใบลานเพราะหลักฐานดังกล่าว ได้บรรจุเอาภูมิปัญญาอีสานไว้อย่างครบถ้วน (อรรถ นันทจักร,ม.ป.ป.)

นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญแก่หลักฐานประเภทกฎหมายโบราณมาก เพราะกฎหมายเก่ามีเนื้อหาครอบคลุมทุกเรื่อง ตั้งแต่เรื่องราวของผู้ปกครองบ้านเมืองไปถึงเรื่องความเป็นอยู่ของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย กฎหมายทั้งหลายที่บัญญัติขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสังคมใดย่อมเป็นเครื่องสะท้อนภาพของสังคมนั้น เพราะกฎหมายเป็นเครื่องมือของรัฐในการรักษาความสงบสุขในสังคม และมักจะออกมาเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ด้วยเหตุนี้ กฎหมายจึงเป็นแว่นส่องสังคมในอดีตได้เป็นอย่างดี (วินัย,2547 อ้างใน โสภี, 2551)

ด้วยเหตุแห่งความสำคัญทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษากฎหมายโบราณอีสาน จำนวนสองฉบับดังกล่าว ภายใต้กรอบของพื้นที่อาณาจักรสาเกตุนคร โบราณซึ่งครอบคลุมพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและบริเวณใกล้เคียง เพื่อเป็นการสะท้อนภาพการเมืองการปกครองและสังคมโดยรวม ซึ่งกฎหมายก็นับได้ว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งที่ควรค่าแก่การนำมาพิจารณา เพราะกฎหมายจะเป็นแบบแผนให้กับสังคมว่าสังคมนั้นๆจะดำเนินวิถีชีวิตของตนเองไปในลักษณะใด (อรรถ,2531)

วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1.เพื่อศึกษารูปแบบการปกครองท้องถิ่นในอาณาจักรสาเกตุนคร จากกฎหมายอีสานโบราณ
- 2.เพื่อศึกษาวิธีการปกครองท้องถิ่นอีสาน ในอาณาจักรสาเกตุนคร ระหว่างปีพุทธศักราช 2397-2414

วิธีการดำเนินการ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ดังนี้

-เอกสารระดับปฐมภูมิ ได้แก่ กฎหมายโบราณสาเกตุนครและกฎหมายโบราณอีสานฉบับวัดดาวดึงส์ เป็นการศึกษาตีความเชิงลึก (In-depth hermeneutics)

-เอกสารอื่นๆ ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย บทความ วารสาร ตลอดจน เอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา

ในการตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจะพิจารณารูปแบบ และวิธีการปกครองท้องถิ่นอีสานในอาณาจักรสาเกตุนครแต่เดิม ในระหว่างปีพุทธศักราช 2397-2414 เป็นเนื้อเรื่องเดียวกันโดยผลการศึกษาพบว่าตัวบทกฎหมายมักจะอ้างอิงในหลักของพระพุทธศาสนา ให้บทบาทและคัดลอกออกจากฝ่ายพุทธจักรเป็นใหญ่ ยกตัวอย่างบทบัญญัติในกฎหมายโบราณสาเกตุนคร ฉบับวัดพรหมประสิทธิ์ฯ ความว่า

“ให้เจ้ากรมการท้าวเพี้ย ลิบฮ้อยน้อยใหญ่ ตามเสงนายบ้าน จำบ้าน ไพร่บ้านพลเมือง ให้ถึงปะละพุทธศาสนา ให้อยู่ในศีล ๕ เข้าวัดฟังธรรมทุกวันอย่าได้ขาด ให้พร้อมกันทำบุญให้ทานตามบูรณทุกปีอย่าได้ขาด”

คำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทในการควบคุมสังคมอย่างปฏิเสธไม่ได้ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการปกครองท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่ง สอดคล้องกับบทบัญญัติในกฎหมายโบราณ ฉบับวัดดาวดึงส์ที่ว่า

“อย่าให้สีหาสราชกุมมาร เสนาใน เสนานอก บ่าวไพร่ทั้งปวง อย่าให้ทำหาบช้ำ เสพสุรายาเมา เตะเตียว ลอยชาย ไล่เก็บกั้งห่ม แพนอกหัว แลชี่ยวดยานช้างม้าล้อเกวียนและเอาสัตว์ตัวมีวิญญาณ เข้าไปในวัดวาอาราม เชิงจึงเอาไปเป็นอาหารแก่ตัวแลทุบตีกัน ปะมาทะคำพิฑู สามเณร เป็นอันขาดทีเดียว” และอีกบทบัญญัติหนึ่ง กล่าวว่า

“ห้ามอย่าให้สีหาสราชกุมมาร เสนาใน เสนานอก บ่าวไพร่ทั้งปวงเตะเตียวลอยชาย ถือเครื่องสัตตอาวุธ กั้งกด ถือเก็บ แพนอกหัวเข้าไปในคุ่มเจ้านายผู้มีเกียรติยศอันใหญ่ ถ้าผู้ใดค้นทำให้มีชันคายเจ้าเมือง ๕ บาท เจ้าอุปมะราช ๑ คำถึง ๒ สลึง เจ้าราชวงศ์ ราชบุตรผู้ช่วยชันคายสีหาสราชกุมมารเมืองแสน เมืองจันทร์ฯ ชันคาย ๒ บาท” เป็นต้น

ประโยคข้างต้นยังอธิบายได้ว่า ทุกคนต้องให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นตัวแทนของศาสนา เหตุด้วยสถานที่ดังกล่าวอันเป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองผู้ปกครอง มักมีสิ่งสำคัญประการหนึ่งคือของมีค่าคู่บ้านควรเมือง ดังที่ปฐมพงศ์ ณ จัมปาศักดิ์ ได้ให้สัมภาษณ์ต่อผู้วิจัยไว้ว่า “ภายในคุ่มของเจ้าเมืองจำปาศักดิ์จะมีการประดิษฐานของพระแก้วผลึกในหอพระเจ้า” โดยหากผู้ใดฝ่าฝืนนอกจากจะต้องเสียชันคาย(ค่าปรับ) แล้ว ยังถือว่าไม่ทำการเคารพต่อพระพุทธพระธรรมและอำนาจเบื้องสูง ซึ่งอาจถูกลงโทษทางสังคม ในข้อนี้จึงยกตัวอย่างว่าในสมัยโบราณนั้น กฎหมายมักจะมีการบัญญัติให้บุคคลในสังคมเคารพต่อพระพุทธศาสนาอย่างสูงสุด ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการปกครองท้องถิ่นในขณะนั้น

วิธีการปกครองท้องถิ่นในสมัยโบราณ ยึดมั่นอยู่กับศีลในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและทุกคนต้องนำไปปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม หากฝ่าฝืน ย่อมได้รับการลงโทษ ดังตัวอย่างเช่น

“สี่ทาสราชกุมมาร ท้าวเพียบ่าวไพร่ กินเหล้าแล้ว ห้ามอย่าให้ผิดพลาด ต่อยติกันแล้วกล่าวคำขยาบช้า กล้าแข็ง โห้แซวเป็นคำบดที่หน้าโองศาล และหน้าบ้านเสนาอามาตผู้ใหญ่และหน้าบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นอันขาด ถ้าบ่ฟังสืบได้ตัว เจียนสืบที” เป็นต้น

ประโยคข้างต้นสื่อความหมายว่า หากประชาชนดื่มสุราแล้วห้ามก่อความวุ่นวายที่หน้าบ้านของผู้ใหญ่ ซึ่งไม่เฉพาะแต่ ผู้ปกครองในเมืองนั้นๆ แต่ยังรวมถึงผู้หลักผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในเมืองนั้นด้วย หากฝ่าฝืนผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษด้วยการ เจียน 10 ครั้ง นอกจากนี้ยังมีประเด็นชู้สาวและการชู้ช่อ ซึ่งได้กำหนดคดีในจำนวนแตกต่างกันไปตามสถานะ ระดับทางสังคม ยกตัวอย่างเช่น

“ถ้าราชตระกูลเดียวกันกับผู้ชายหากพูดจาสมัครรักใคร่ ได้จับมือถือนิ้วผู้หญิงลูกสาวท่านให้เอา ๒ บาท ถ้าจับ นมชมแก้ม ให้เอาตำลึง ๑ ถ้าใครถึงสำเลาบมีลูกให้เอา ๒ ตำลึง ถ้าถึงสำเลาบมีลูกบ่ปลุกแปลงให้เอา ๓ ตำลึง ถ้าปลุก แปลงให้มีสินสู่ ๒ ตำลึง คำเบี้ย ๑ แล้วให้สำแดงเฮือนตามอย่างทุกข้อ” และ “ถ้าราชสกุลลูกหลานพระยาแลลูกเสนาทา มาต ไปชู้ลูกหญิงเสนาอามาตผู้ใหญ่ให้มีสินสู่ ๖ ตำลึง ถ้าล่วงประเวณีเข้าไปนอนอยู่กับลูกหญิงหลานหญิงเสนาอา มาต จะให้อยู่กับด้วยกัน ให้เอาเงิน ๓ ตำลึง ถ้าผู้ชายบ่สมัครผู้หญิงบ่มีลูกให้เอา ๔ ตำลึง ถ้าหญิงมีลูกให้เอา ๓ ตำลึง ๒ บาท ถ้าชู้ช่อลูกหญิงหลานหญิงเสนาอามาตผู้น้อยกว่านั้น ให้.....”

ประโยคข้างต้นได้กำหนดค่าปรับใหม่ (ค่าปรับ) ในกรณีที่ชายหญิงในราชตระกูลเดียวกันได้จับมือลูกสาว ท่าน ให้ปรับ 2 บาท ถ้าอนาจารและล่วงเกินร่างกายสตรีจะถูกปรับ 1 ตำลึง ถ้ากระทำชำเราสตรีแต่ไม่มีบุตรจากการ กระทำดังกล่าว ปรับ 2 ตำลึง ถ้ากระทำชำเราแล้วมีบุตร แต่ไม่รับผิชอบ ปรับ 7 ตำลึง ถ้ารับผิชอบให้มีสินสอด 2 ตำลึง เงิน 1 เบี้ย แล้วให้ทำตามอย่างประเพณีการอยู่กันฉันท์สามีภรรยา และอีกบทบัญญัติหนึ่ง กล่าวว่า ถ้าลูกหลานท้าว พระยาไปชู้ช่อลูกสาวของอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ ให้มีสินสอด 6 ตำลึง แต่หากอยู่กันฉันท์สามีภรรยาแล้วจะแต่งงานกันให้ ปรับ 3 ตำลึง หากไม่พร้อมที่จะสมรสกัน แล้วฝ่ายหญิงก็ยังไม่มียุติ ให้ปรับ 4 ตำลึง ถ้าหญิงมีบุตรให้ปรับ 3 ตำลึงกับ อีก 2 บาท บทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าค่าปรับในกรณีที่ทำผิดประเพณีก็จะมีราคาที่แตกต่างกันออกไปตาม สถานะทางสังคม สภาพเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล ค่าสินสอดก็เป็นเช่นลักษณะเดียวกัน

ส่วนวิธีการปกครองกฎหมายโบราณก็ยังให้ความสำคัญแก่ผู้ถูกปกครอง โดยประเด็นหัวข้อราชการ บ้านเมืองในกฎหมายโบราณฉบับวัดดาวดิงส์ ได้กล่าวไว้ว่า

“เจ้าขุนมูลนายก็ดี อย่าได้เบียดเบียนไพร่บ้านพลเมือง ยามไร้ยามนาให้วางไพร่เมื่อหาไร่นาหาณา อย่าเอาไป ฮักเฮื้อไว้”

ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในสมัยโบราณ นอกจากชนชั้นผู้นำนับถือแล้ว ชนชั้นผู้ถูกปกครองก็ไม่ได้ถูก กดขี่มองข้ามแต่ประการใด เมื่อถึงฤดูกาลก็ให้อิสระในการกลับไปประกอบอาชีพการเกษตรเช่นเคย ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า สังคมในสมัยก่อนอาศัยอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นพิเศษ

นอกจากนี้กฎหมายโบราณยังมีประเด็นสัตว์เหยียบขำพืชผล ความว่า “ถึงเทศกาลปีใหม่เดือน ๗ ให้สนาอามาตออกป่าวร้องนายหมวดกองนายคุ้มและตาแสงนายบ้าน ในขอบเขตคันทะสีมาทั้งปวง แก่ผู้มีช้างม้าโคกระบือ ให้จับมัดผูกเลี้ยงไว้ อย่าปะปล่อยทิ้งไว้แรมคืน ไปกินข้าว พิศชะเครื่องปลูกของฝั ง ไร่นารัฐสวนของท่านใดผู้หนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าเชือกขาดปอกขาดไปกินของท่านครั้งหนึ่ง ให้เจ้านาจับเอาช้างม้าโคกระบือไว้ เจ้าของสัตว์มาขอ ให้ขึ้นแก่เจ้าของสัตว์สักก่อน ถ้าพิศชะเครื่องปลูกของฝั งเสียหายมากทอด ให้ใส่เสียตามมากน้อย ค่าข้าวของของถึงครั้งหนึ่ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เจ้าไร่นาแบ่งสัตว์นั้นให้แก่เจ้าสัตว์ หากชกข้อยเอาสัตว์ไว้ ถ้าสัตว์อันตรายตาย ให้เจ้าไร่นาใส่ค่าสัตว์ท่านตามอย่าง”

บทบัญญัตินี้ สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกพืชผลเป็นสิ่งทีกฎหมายโบราณให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ถึงขนาดบัญญัติไว้ให้เป็นความผิดแก่ผู้เป็นเจ้าของสัตว์ ที่ปล่อยให้ละเลยให้สัตว์เลี้ยงของตนไปสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรของผู้อื่น ถ้าสัตว์ไปกินพืชผลของผู้อื่น ให้กักสัตว์นั้นไว้ก่อน เมื่อเจ้าของสัตว์มาขอสัตว์คืนให้เจรจา ค่าความเสียหายอันเกิดจากสัตว์นั้นก่อน เป็นต้น

กฎหมายโบราณถึงแม้จะมีน้อยมาตราและมีการจัดเรียงไว้ไม่เป็นหมวดหมู่มากนัก แต่หากพิจารณาในอีกทางหนึ่ง คงจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า สังคมในสมัยก่อนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อนมากนัก เนื้อหากฎหมายจึงบัญญัติเฉพาะเท่าที่จะเป็น อาทิเช่น ประเด็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา การเคารพชนชั้นผู้ปกครอง ประเด็นผู้สาว ประเด็นสัตว์เหยียบขำพืชผล ประเด็นทาส ประเด็นราชการบ้านเมือง การทะเลาะวิวาท การลักขโมย และเรื่องอื่น ซึ่งทั้งหมดมักจะอิงตามหลักของศีลห้าตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สังคมอีสานในยุคที่ยังไม่ปรากฏกฎหมายลายลักษณ์อักษรนั้น ชาวอีสานยึดเอาฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งฮีตสิบสอง หมายถึงจารีตประเพณีที่ประชาชนต้องร่วมกิจกรรมทำบุญในแต่ละเดือนตลอดทั้งปี และคองสิบสี่ คือ แนวทางสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองและประชาชนทั่วไปพึงปฏิบัติมี 14 ประการ นั่นเอง (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ.2527)

ฮีตสิบสอง มีรายละเอียดดังนี้ ฮีตหนึ่ง เดือนอ้าย นิมนต์พระสงฆ์เข้าปรีวาสกรรม ฮีตสอง เดือนยี่ บุญคูณลาน คู่ขวัญข้าว ฮีตสาม เดือนสาม บุญข้าวจี ฮีตสี่ เดือนสี่ บุญมหาชาติหรือบุญพระเวสฮีตห้า เดือนห้า บุญสงกรานต์ ฮีตหก เดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟ ฮีตเจ็ด เดือนเจ็ด บุญเบิกบ้าน ฮีตแปด เดือนแปด บุญเข้าพรรษา ฮีตเก้าเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ฮีตสิบ เดือนสิบ บุญข้าวสาก ฮีตสิบเอ็ด เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา และฮีตสิบสอง เดือนสิบสอง เป็นประเพณีบุญกระถิน โดยเริ่มตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ดจนถึงสิบห้าค่ำเดือนสิบสอง เพื่อถวายเครื่องอัฐบริวารและผ้ากระถินแก่พระสงฆ์

ส่วนคองสิบสี่นั้น เป็นหลักในการปลูกฝังคุณลักษณะทางจริยธรรมและระเบียบสังคม ความสัมพันธ์อันดีงามให้แก่บุคคลในสังคม ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ คือ 1) คองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ 2) คองสิบสี่สำหรับบุคคลทั่วไป และ 3) คองสิบสี่สำหรับผู้ปกครองบ้านเมือง ซึ่งมีรายละเอียดโดยย่อคือ

- คองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ ยกตัวอย่างบางข้อที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น คองหนึ่ง “ให้พระสงฆ์เจ้าสุตะเรียน (เรียน) พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและรักษาสีลอย่าให้ขาด” คองสาม “ให้ปฏิบัติจัดไปตามศรัทธา ชาวบ้านนิมนต์อันมีการทำบุญให้ทาน การบวช และสงวนน้ำเอราภิเษก” เป็นต้น คองสิบสี่ “เสนาอามาตย์ (อามาตย์) ข้าราชการ มีศรัทธานิมนต์ ประชุมกันในสัปดาห์ใดแห่งหนึ่งในวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด เป็นกาลอันใหญ่อย่าได้ขัดขืน” เป็นต้น

- คองสิบสี่สำหรับผู้ปกครอง เป็นสัดคองที่ชนชั้นผู้ปกครองจะต้องยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด อาทิ คองหนึ่ง “เป็นเจ้าพระยาหรือผู้ปกครองจะแต่งตั้ง เสนาอามาตย์ ราชมนตรี (ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่) ข้าราชการ ให้พิจารณาผู้ซื้อผู้คัด ผู้ขายผู้ดี ผู้ช่างแกลงแปลงดิน (ปลิ้นปล้อน) มักสับสอถ้อยคำอันหนักอ้นเบา สมที่จะรับฟังจึงฟัง (ถ้าพอรับฟังได้ให้ฟัง) อันไม่ควรฟังก็อย่าฟัง (ถ้าไม่ควรฟังอย่าฟัง) ให้แต่งตั้งผู้ซื้อสัตย์สุจริตเที่ยงตรง ผู้รู้จักกิจจะราชการบ้านเมือง ผู้ไม่ข่มเหงกดขี่รังแกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ” คองหก “เป็นเจ้าพระยาเสนาอามาตย์ ข้าราชการ วันสังขารล่วง (วันปีใหม่) เป็นวันสิ้นฤดูเก่าปีใหม่จักมาถึง ให้เข้ามาถือน้ำพิพัฒน์สัตยานุสัตย์ต่อพระพักต์ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ให้เป็นการซื้อสัตย์ต่อแผ่นดิน ป้องกันการขบถคิดร้ายต่อแผ่นดิน” คองสิบสี่ “เป็นเจ้าพระยาเสนาอามาตย์ ข้าราชการ ให้มีสมบัติอันประเสริฐ สิบสี่ประการ คือ หูเมือง ตาเมือง แก่นเมือง ประดูเมือง ฮากเมือง เหง้าเมือง ขื่อเมือง ฝาเมือง แปเมือง เขตเมือง สติเมือง ใจเมือง คำเมือง และเมฆเมือง” ซึ่งเป็นชื่อเรียกตำแหน่งต่างๆ อาทิ หูเมือง คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการติดต่อต่างประเทศ ตาเมือง คือ ผู้มีความรู้ในด้านวิชาการต่างๆสามารถเข้าใจและสอนหลักภาษาบาลีได้ แก่นเมือง ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้และความประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นต้น

- คองสิบสี่สำหรับบุคคลทั่วไป เป็นคองธรรมที่บุคคลพึงปฏิบัติกันในระหว่างครอบครัว ผัวเมีย บ้านเรือน เพื่อบ้าน และพิธีกรรมทางศาสนา มี 14 ประการ ยกตัวอย่างบางข้อ เช่น คองสอง “อย่าดัดแปลงคดโกงตาชั่ง อย่าปลอมแปลงเงินตรา อย่ากล่าวคำหาขยาชู้ก้าแข็งต่อกัน” คองสิบเอ็ด “เมื่อเห็นภิกษุเดินมาให้นั่งยกมือไหววก่อนแจ้งจึงค่อยเจรจา” เป็นต้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

สังคมอีสานในอดีตเป็นสังคมที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐในรูปแบบศูนย์รวมอำนาจของอาณาจักรสยาม การปกครองจึงต้องอาศัยจารีตคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา รูปแบบวิธีการควบคุมทางสังคมมักจะเป็นการสอนโดยตรงแก่สมาชิกในสังคมว่าสิ่งใดควรไม่ควร อันดับต่อมาเป็นการสอนโดยกุศโลบายในการควบคุมสังคมผ่านจารีตศีล

ทดลองที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และขั้นสุดท้ายนั้นเป็นการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรลงโทษผู้ละเมิดกระทำความผิด ซึ่งกฎหมายทั้งสองฉบับนี้ได้มีบทบัญญัติที่อ้างเอาหลักศีลห้าในพุทธศาสนามาบังคับควบคุมสังคม โดยผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับลงโทษ ทั้งการลงโทษที่กระทำต่อตัวบุคคลเช่นการทำให้ได้รับความเจ็บปวดหรือทำให้ไม่สามารถกระทำความผิดได้อีก และการลงโทษที่กระทำต่อทรัพย์สินของบุคคล เช่นการเสียค่าปรับ นับตั้งแต่ ชันสมมา ชันแปง ชันไหม และชันค่าคือเป็นต้น

จากผลการศึกษาทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงวิธีการ รูปแบบ การปกครองท้องถิ่นภายใต้กรอบของอาณาจักรสาเกตุนครแต่เดิมเพียงบางส่วน ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป จึงควรสำรวจการค้นพบกฎหมายโบราณฉบับอื่นๆ เพิ่มเติม เพื่อเป็นประโยชน์ในการทราบถึงรูปแบบวิธีการปกครองท้องถิ่นในมิติพื้นที่อื่นๆอีกต่อไป ซึ่งอาจจะค้นพบภาคปฏิบัติที่เหมาะสมในการปกครองท้องถิ่น และสามารถนำมาปรับประยุกต์เพื่อแก้ไขปัญหาการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบันต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีจากการให้คำปรึกษาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิวัช ศรีโกกลางกุล และ รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญนิ แนนรท และที่สำคัญขอขอบพระคุณมูลนิธิคุณวิโรกุลสงเคราะห์ เอ็งเต็กตั้ง มหาสารคาม โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฐมพงษ์ ณ จัมปาศักดิ์ ที่ให้ทุนการศึกษาในการเรียนระดับปริญญาโท

เอกสารอ้างอิง

กฎหมายโบราณ ฉบับวัดดาวดึงส์ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม (2548). ไม้ระบูนสำนักพิมพ์.

กฎหมายโบราณสาเกตุนคร ฉบับวัดพรหมประสิทธิ์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (2548). ไม้ระบูนสำนักพิมพ์.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ.(2521). *ขนบธรรมเนียมประเพณีระบอบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า*. เอกสาร

สัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

วินัย ศรีพงศ์เพียร.(2547) อ้างถึงใน โสภี อุ่นทะยา.กฎหมายโบราณลาว: สังคมลาว ค.ศ. 1353 – ค.ศ. 1695;2551

สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์.(2541). *ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึง*

ปัจจุบัน. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อรรถ นันทจักร.(ม.ป.ป.). *เอกสารปริวรรตกฎหมายภาคอีสานจากกฎหมายประเภทใบลาน*. ศูนย์วัฒนธรรม

อีสาน โรงเรียนอำนาจเจริญ.

_____ (2529). ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเพณีการจดบันทึก

ประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (2531). กฎหมายอีสานฉบับต่างๆ : รูปแบบและพัฒนา. ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน โรงเรียน

อำนาจเจริญ.